

Резюме

У статті досліджено майнові покарання, передбачені Основними засадами кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1924 р. Проаналізовано сутність, розміри та мету застосування штрафу і конфіскації майна. Крім того дано основну характеристику кримінально-правової політики Радянської держави в сфері застосування майнових покарань того часу.

Ключові слова: штраф, конфіскація майна, право, кримінально-правова політика.

Резюме

В статье исследуются имущественные наказания, предусмотренные Основными началами уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1924 г. Проанализированы суть, размеры и цель применения штрафа и конфискации имущества. Кроме того дана основная характеристика уголовно-правовой политики Советского государства в сфере применения имущественных наказаний того времени.

Ключевые слова: штраф, конфискация имущества, право, уголовно-правовая политика.

Summary

In article the property punishments provided by the Basic beginnings of the criminal legislation of USSR and union republics of 1924 are investigated. Analyzed an essence, the sizes and the purpose of application of the penalty and property confiscation. The basic characteristic of a criminally-legal policy of the Soviet state in scope of application of property punishments is besides given.

Key words: penalty, property confiscation, law, criminally-legal policy.

Отримано 10.01.2011

С. В. ОВЕРЧУК

Сергій Володимирович Оверчук, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри Рівненського інституту Київського університету права НАН України

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СКЛАДУ СУДУ НА ОДНООСОБОВИЙ ТА КОЛЕГІАЛЬНИЙ

Одним із основних напрямів судової реформи в Україні є диференціація процесуальної форми. Питання про склад суду, який розглядає конкретну справу, здобуло свою актуалізацію лише після проголошення незалежності України, тобто отримало саме в останні роки нового та помітного «звучання» для вітчизняного кримінального судочинства. В юридичних працях українських авторів це питання в ракурсі підсудності поки що не знайшло належного висвітлення, а тому потребує більш докладного дослідження. На думку автора, оновлений підхід визначення підсудності справи, одночасно, конкретному суду та його складу є обґрунтованим, і, відповідно, дослідження в цьому напрямі надасть новий поштовх до розвитку кримінального процесу, зокрема, створює можливість для виявлення нових сторін інститутів підсудності та складу суду.

Вказана проблема визначення складу суду, який повинен розглядати справу по першій інстанції, є однією з тих, котрі привертають підвищену увагу як теорії, так і практики. Цю проблематику висвітлювали у своїх працях В. Д. Бринцев, І. О. Русанова, В. Савицький, М. С. Строгович, Г. С. Фельдштейн, І. Я. Фойницький та низка інших науковців.

Мета наукової розвідки полягає перш за все у визначенні того оптимального варіанту складу суду, при якому вірогідність судової помилки була б зведена до мінімуму. По мірі поглиблення диференціації процесуальної форми підвищується значення правил про підсудність справ різним складам суду.

Декларація прав і свобод людини і громадянина, визначаючи принцип презумпції невинуватості в ст. 34, пов'язувала цю презумпцію з вираком «компетентного, незалежного та неупередженого суду». Є всі підстави вважати, що компетентність суду – це, крім всього, ще і його відповідність вимогам закону відносно складу суду.

Отже, можна визнати, що право на розгляд справи компетентним складом суду відповідно до її підсудності відноситься до основних прав і свобод людини і громадянина. Виходячи з цього, порушення правил про підсудність справи законному складу суду, що є компетентним розглядати дану справу, – це завжди безумовна підстава для відміни судового рішення. Як з теоретичної точки зору, так і з практичних міркувань диференційована побудова судової системи і процесуальної форми об'єктивно необхідна, однак, вона повинна провадитись із дотриманням процесуальних гарантій та демократичних принципів правосуддя.

Сучасне українське законодавство обрало шлях на диференціацію складу суду, закріпивши його в ст. 129 Конституції, але він не повинен привести до великого різноманіття процесуальних форм. Помилковим і недоцільним було б встановлення для розгляду кожного виду або навіть роду злочинів свого, особливого скла-

ду суду. У цьому випадку основним критерієм розмежування підсудності має бути визначена ст. 12 КК України тяжкість злочину через міру покарання. Міра покарання базується на ряді критеріїв, основним із яких є ступінь суспільної небезпеки.

Український законодавець при проведенні судово-правової реформи обрав шлях на диференціацію судочинства та судоустрою, одним з напрямів якого став пошук оптимального складу суду. Процес вдосконалення призвів до поновлення в Україні одноособового розгляду кримінальних справ, суду присяжних, та до введення суду в складі трьох професійних суддів при розгляді справ по першій інстанції.

В юридичній літературі питання диференціації складу суду на моноскладний та колегіальний є дискусійним, що підтверджує його велике значення для успішного вирішення завдань судочинства. Вузловою проблемою при виборі складу суду стало дотримання процесуальних гарантій та демократичних принципів, поєднане з раціональним використанням процесуальних засобів, і як наслідок об'єктивності вироку.

Нову для України проблему вибору оптимального складу суду можна віднести до «гордієва вузла» судового права, підходи до вирішення якого в різних державах і в різні історичні періоди можуть значно відрізнятися. Відсутність в наш час кінцевого вирішення цієї проблеми пояснюється тим, що досить не просто знайти оптимальне співвідношення між намаганням, з одного боку, забезпечити процесуальні гарантії, мінімізувати вірогідність судової помилки та необхідністю того, щоб рішення по справі, приймалося в розумні строки і при цьому не було занадто обтяжливим у фінансовому відношенні для учасника процесу та для самої держави, з іншого боку. Особливу актуальність пов'язані з цим проблеми набувають в період реформ, коли на зміну одним концептуальним конструкціям приходять інші. Вище вказане характерно для нашого часу і має пряме відношення до становлення правил про визначення підсудності в аспекті співвідношення одноособових і колегіальних засад при розгляді судами справ.

Вирішення проблеми диференціації складу суду можна звести до двох напрямів: по-перше, пошуку оптимального співвідношення колегіальної та одноособової засад при встановленні підсудності справ і, по-друге, – визначення ступеня і форми участі громадян у відправленні правосуддя.

Намагання вирішити вказані питання призвело до протистояння колегіальних і одноособових засад у розгляді судових справ, про що свідчить історичний досвід як України, так і більшості країн світу. Так, ще 1841 р. професор Я. І. Баршев зазначав, що колегіальний устрій суду є необхідним там, де предмет суду вимагає особливої обачливості, обміркованості та розсудливості. З цього видно, стверджував він, що устрій кримінальних судів, в наслідок особливої важливості та важкості довірених їм справ, повинен бути колегіальним¹. За радянських часів принцип колегіальності розгляду справ у суді першої інстанції вважався непорушним і традиційно закріплювався на конституційному рівні. Причин відмови від традиції, на думку В. Савицького, дві: перша – організаційні та фінансові труднощі забезпечення участі народних засідателів в процесі; друга – байдужість їх до того, що відбувається в судовому засіданні та пасивність при прийнятті рішень по суті справи. Однак теоретично і практично принцип колегіальності як і раніше вважається додатковою гарантією правильності судових рішень. Підтвердженням цьому слугує збереження колегіальності².

Практичне вирішення питання диференціації складу суду неможливе без аналізу позитивних і негативних сторін колегіального та одноособового розгляду справ в суді. Результатом подальшого дослідження повинна стати розробка загальних правил визначення підсудності справ різним складам суду, які б посилювали позитивні сторони кожного з них та зменшили вплив негативних. Так, безумовною перевагою розгляду справ суддею одноособово є можливість суттєво прискорити та здешевити судову процедуру. Важливим моментом також є особиста відповідальність судді за винесене рішення. З іншого боку, більше, ніж при колегіальному розгляді справ, вірогідність судової помилки, можлива упередженість судді та небезпека протизаконного впливу на нього з боку однієї із сторін, змушує з обережністю відноситись до розгляду справ в такому складі суду.

Усвідомлення недоліків, з якими пов'язаний одноособовий розгляд справ суддею, призвело до того, що в більшості держав переважаючою формою став колегіальний розгляд справ. Переваги такої організації суду лежать на поверхні – в першу чергу, це необхідність наради суддів при винесенні рішення, що сприяє зваженій та всебічній оцінці обставин справи, та посилення гарантій незалежності суддів (на всю колегію суддів вплинути значно складніше, ніж на одного суддю).

Необхідно відмітити, що і раніше процесуалісти піддавали критиці одноособовий розгляд справ. Наприклад, А. Ф. Коні вважав, що одноособово суддя взагалі не повинен володіти правом призначити покарання, пов'язане з позбавленням людини волі, оскільки «у випадку несправедливості цього покарання вже неможливо винагородити вчинене їм зло. Арешт є вирахування з життя, доповнити котре нездатна ніяка сила людська. Надавати таке безповоротне не виправне покарання свавілля одного судді – немає ніякої можливості. Розпорядження ним може бути надане тільки суду колегіальному, але ніяк не одному судді»³.

У наш час у більшості країн до компетенції одноособового судді віднесені «прості» та «малозначимі» справи, при вирішенні яких дуже часто саме швидкість процесу та мінімальні витрати на нього сторін і держави є вирішальними, в той час, як перегляд справ вищою інстанцією, навпаки, здійснюється тільки колегіально. У цьому контексті слід відмітити, що радянська процесуальна доктрина визнавала тільки колегіальну форму здійснення правосуддя. Відповідні норми були навіть включені до ст. 154 Конституції СРСР 1977 року та ст. 152 Конституції УРСР 1978 року. Порядок, що існував по обмеженому колу їх одноособового вирішення суддею розглядався правознавцями як деякий «специфічний правовий інститут одноособової юрисдикції», відмінний від правосуддя. Традиція радянської кримінально-правової науки (М. С. Строгович,

В. П. Нажимов, А. Тамаш), вважала колегіальність правосуддя найважливішим досягненням соціалістичної демократії, поряд з виборністю суддів та народних засідателів. Колегіальний склад суду є, безумовно, більш досконалою процесуальною формою. Проте він є і значно дорожчою формою, що і призвело в більшості країн до відмови від нього при розгляді «незначних» справ і надання в цих випадках переваги одноособовому складу суду.

Колегіальна та одноособова засади в нинішніх умовах в Україні мають доповнювати одна одну у визначеному законом порядку з метою найбільш ефективного вирішення завдань судочинства. При цьому, на нашу думку, пріоритетною повинна залишатися колегіальна форма розгляду справ, що вимагає максимального обмеження кола підсудних одноособовому судді справ.

У російській дореволюційній літературі правило про склад одноособового та (або) колегіального суду, компетентного розглядати кримінальну справу, відносились до загальних умов судового розгляду. Так, професор Г. С. Фельдштейн виділяв «одноособовість та колегіальність судових органів» серед інших «умов, що забезпечують належний прояв судової влади в рамках її носія»⁴. Думається, що саме такий підхід є вірним у сучасних умовах, коли одноособовий та колегіальний порядок розгляду кримінальних справ судами стали рівноможливими.

На думку А. А. Тарасова, поєднання одноособового та колегіального порядку розгляду судами кримінальних справ є загальною умовою судового розгляду, тобто найбільш загальним правилом провадження по кримінальним справам в даній стадії, що впливає з принципів процесу та направлене на їх реалізацію, і яке відображає специфіку цієї стадії та забезпечує найбільш ефективне вирішення її завдань⁵. Потрібно вказати, що поєднання чого-небудь (а в даному випадку – поєднання колегіальної та одноособової засад) – це непросте з'єднання одного з іншим, а визначення умов їх співіснування. Так, слово «сочетать» означає «сделать существующим вместе одно наряду с другим в каком-нибудь единстве, согласии»⁶. В Україні до ідеї поєднання одноособової та колегіальної форм правосуддя в кримінальному процесі звертались, зокрема, В. Д. Бринцев⁷ та С. Нечипорук⁸.

На підставі сказаного можна стверджувати, що введення колегіальних і одноособових засад в розгляді справ створює необхідність формування цілої системи процесуальних норм, які не тільки закріплюють підсудність конкретної справи одноособовому або колегіальному складу суду, а й визначають умови вибору того чи іншого порядку у випадку їх конкуренції. Отже, розмежування підсудності вказаним складом суду повинно бути підпорядковане певним правилам. Але критерії, котрими може керуватись при цьому законодавець, в юридичній літературі мають неоднозначний характер.

Один з основних критеріїв визначається відповідно категорії злочину, що став предметом судового розгляду, і який характеризується максимальною мірою покарання, котре може бути призначене за цей злочин, вказане в санкції кримінально-правової норми. У літературі цей критерій іноді називають скоєнням злочину тієї чи іншої категорії або матеріально-правовим.

Крім нього слід зазначити декілька критеріїв процесуального характеру. Це, по-перше, властивості особи підсудного, оскільки законодавець багатьох країн, визнає за правило, що всі справи про злочини неповнолітніх (іноді крім справ малозначимих) розглядаються колегіально. Іншим критерієм є клопотання обвинуваченого, при наявності якого закон пов'язує можливість розгляду справи про злочин певної тяжкості відповідним складом суду. В даному випадку клопотання обвинуваченого є вольовою дією його самого. Різновидом цього критерію є визнання підсудним своєї вини, що позбавляє його, наприклад, в англосаксонському праві можливості розгляду справи судом присяжних. На противагу цьому критерію інший за основу має ініціативу у виборі процесуальної форми, що виходить від суду. Цей критерій впливає з права вищестоящего суду прийняти до свого провадження справу, підсудну нижчестоящому суду. Рішення відповідного суду законодавством багатьох країн передбачає, і вибір варіанту складу суду в основному колегіального. Безпосередньо з цим критерієм пов'язана згода обвинуваченого на прийняття вказаного вище рішення. І нарешті, склад суду залежить від стадії процесу, в котрій розглядається дана кримінальна справа: вирішення за суттю, апеляція чи касація.

Існуюча в Україні система розподілу підсудності між одноособовим і колегіальним складами суду є хаотичною і потребує належного впорядкування. Головний її недолік – жорсткість та безальтернативність використання конкретних процесуальних форм, незабезпеченість їх вибору обвинуваченим.

У вітчизняній юридичній літературі однією з малодосліджених проблем залишається застосування альтернативної підсудності справ різним складам суду. Право особи на вибір конкретного складу суду впливає з його законного, суб'єктивного права на розгляд справи компетентним судом, а в передбачених законом випадках – за участю представників народу. Можливість вибору між різними процесуальними формами відправлення правосуддя припускає обов'язок держави (в особі її уповноважених на те органів) забезпечити свободу цього вибору і його практичну реалізацію. Таке рішення має і практичне обґрунтування. Розгляд справ, наприклад, за участю присяжних засідателів досить складна в організаційному і не дешева у фінансовому плані процедура, особливо з врахуванням сучасної ситуації в Україні. Тому у справах про злочини, що характеризуються великою суспільною небезпечкою та тягнуть сувору міру покарання, держава повинна бути зацікавлена у наданні особи права обрати як суд присяжних, так і інші колегіальні склади суду. Застосування альтернативної підсудності економізує процесуальні засоби та забезпечує дотримання прав і гарантій особи в кримінальному судочинстві. Так, зокрема, в Росії суд присяжних розглядає справи лише за клопотанням обвинуваченого (ч. 1 ст. 30 КПК РФ). В Україні нормативно закріпити право особи відмовитись від розгляду її справи судом присяжних пропонує в своєму дисертаційному дослідженні І. О. Русанова⁹.

Отже, є доцільним закріплення в Кримінально-процесуальному кодексі України права особи на вибір складу суду, особливо, коли його справа розглядається по першій інстанції в апеляційному суді. Альтернативна підсудність в даному випадку повинна проявлятися у праві особи заявити клопотання про розгляд її справи або колегією професійних суддів, або суддею та народними засідателями, або судом присяжних.

Подальший розвиток досліджених кримінально-процесуального інститутів бачиться у більш широкому застосуванні колегіальної форми складу суду в тому числі за участю народного елемента.

¹ Баршев Я. Основания уголовного судопроизводства съ применениемъ къ Россійскому уголовному судопроизводству. – СПб., 1841. – С. 10.

² Савицкий В. Последние новеллы УПК: прекращение уголовного дела, состав суда, подсудность, подследственность // Россійская юстиция. – 1997. – № 4. – С. 19.

³ Кони А. Ф. Введение к систематическому комментарию Устава уголовного судопроизводства // Устав уголовного судопроизводства: систематический комментарий. – М., 1914. – Вып. 1. – С. 19.

⁴ Фельдштейн Г. С. Лекції по уголовному судопроизводству. – М.: Тип. В. Рихтеръ, 1915. – С. 119.

⁵ Тарасов А. А. Единичное и коллегиальное в уголовном процессе: правовые и социально-психологические проблемы. – Самара: Изд-во «Самарский ун-т», 2001. – С. 227.

⁶ Ожегов С. И. Словарь русского языка. – Изд. 13-е испр. – М.: Русский язык, 1981. – С. 419.

⁷ Бринцев В. Д. Поєднання одноособової та колегіальної форм правосуддя в кримінальному процесі // Право України. – 1995. – № 7. – С. 23.

⁸ Нечипорук С. Принцип участі громадян у здійсненні правосуддя та поєднання колегіального й індивідуального порядку розгляду справ // Право України. – 2003. – № 11. – С. 82.

⁹ Русанова І. О. Проблеми організації суду присяжних в Україні: Автореф. дис... к-та юрид. наук: 12.00.10 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – С. 9.

Резюме

З точки зору диференціації складу суду проаналізовано критерії визначення підсудності для одноособового та колегіального розгляду кримінальних справ. Акцентовано увагу на необґрунтованості звуження кола справ, підсудного колегіальному складу суду та необхідності запровадження альтернативної підсудності.

Ключові слова: склад суду, підсудність, суд, кримінальний процес.

Резюме

С точки зору диференциации состава суда проанализировано критерии определения подсудности для единоличного и коллегиального рассмотрения уголовных дел. Акцентировано внимание на необоснованности сужения круга дел, подсудного коллегиальному составу суда и необходимости введения альтернативной подсудности.

Ключевые слова: состав суда, подсудность, суд, уголовный процесс.

Summary

The criteria of determination of jurisdiction for individual, collegial consideration with people's element exclusively in professional composition were analyzed in the view of the differentiation of composition of the court. It is accented to the groundlessness of the case contraction under the jurisdiction of the collegial composition and to the necessity of enactment alternative jurisdiction.

Key words: composition of the court, jurisdiction, court, criminal procedure.

Отримано 20.12.2010

О. Б. ШИГОНІН

Олександр Борисович Шигонін, прокурор м. Керчі, старший радник юстиції, заслужений юрист Автономної Республіки Крим

КЛАСИФІКАЦІЯ ВБИВСТВ ІЗ СЕКСУАЛЬНИХ МОТИВІВ

Необхідною умовою глибокого пізнання будь-якого об'єкту (явища) є розподіл його на складові (частини). Головна мета будь-якої класифікації це відобразити такі типові об'єктивні ознаки, на підставі яких можна групувати об'єкти класифікації, визначити їх місце у категоріальному просторі. Не є у цьому сенсі виключенням й злочини та окремі їх види, зокрема, вбивства з сексуальних мотивів.

Під класифікацією злочинів розуміють поділ їх на групи залежно від того чи іншого критерію¹, тобто поділ злочинів за групами на підставі тих або інших суттєвих ознак, або поділ злочинів на однорідні групи.